

بررسی پایان‌نامه‌های روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز مطالعه استنادی^۱

رؤیا مقصودی دریه^۲

تاریخ دریافت: ۸۰/۲/۳۰

چکیده: پژوهش حاضر با هدف بررسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز، با استفاده از روش تحلیل استنادی به بازبینی دقیق تعداد ۲۴۴۷ استناد، طی سال‌های ۱۳۷۲ - ۱۳۷۶ پرداخته است. برای این منظور ۳۵ عنوان پایان‌نامه موجود، مورد بررسی واقع شدند، تا الگوهای استنادی این دانشجویان در استفاده از منابع مشخص گردد، همچنین در این پژوهش، قانون برادفورد آزمایش شد، پراستنادترین نوع و زبان مواد مورد استناد مشخص، و میزان کهنگی مواد مورد بررسی نیز تعیین گردید.

کلید واژه: استناد، تحلیل استنادی، قانون برادفورد، روانشناسی تربیتی، پایان‌نامه، دانشگاه شیراز

مقدمه

کتابخانه‌ها و به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی همواره با مشکل کمبود بودجه مواجه بوده‌اند. در دهه‌های اخیر رشد روز افزون انتشارات در سطح جهان، افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و اشتراک نشریات، کمبود فضا، و همچنین کاهش بودجه کتابخانه‌ها، باعث گردیده است که این مشکل به‌صورت جدی‌تری مطرح گردد. از این رو، از اساسی‌ترین فعالیت‌ها در هر کتابخانه‌ای، مسئله سفارشات و فراهم‌آوری مواد کتابخانه‌ای است. توانایی گزینش مواد مناسب و مطلوب

۱. برگرفته از: رؤیا مقصودی دریه، "بررسی استنادی و تطبیقی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز در سال‌های ۱۳۷۲ الی ۱۳۷۶". پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۷۸

۲. عضو هیئت علمی کتابخانه منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز

در دنیایی که عصر "انفجار اطلاعات" نامیده شده، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. استفاده از تحلیل استنادی که یکی از روش‌های معتبر کتاب‌سنجی است می‌تواند کتابداران بخش مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها را قادر کند که با توجه به محدودیت‌های موجود، مناسب‌ترین منابع اطلاعاتی را شناسایی و گزینش کنند.

پایان‌نامه‌های دانشگاهی دانشجویان تحصیلات تکمیلی از جمله مواد موجود در کتابخانه‌های دانشگاهی است که نقش آنها در کمک به محققان و متخصصان رشته‌های مختلف مشهود است. تحلیل استنادی این منابع به دلیل محدود بودن دامنه کار و ژرف‌نگری مطالعات نویسنده در کار تحقیق اهمیت بسیار دارد. نویسنده پایان‌نامه در کار تحقیق خود برای یافتن سابقه کار یا شواهد تحقیق، متون و منابعی را بازیابی و مورد استفاده قرار می‌دهد که گاه از چشم دیگران دور می‌ماند. از این رو، فهرست منابع مورد استفاده پایان‌نامه‌ها، منبعی با ارزش برای آگاهی نسبت به متون مربوط به موضوعی کاملاً محدود است (حری، ۱۳۷۲، ص ۲۲۳-۲۲۸). نظر به اهمیت انتخاب و فراهم‌آوری منابع در کتابخانه‌ها، مقاله حاضر به دنبال آن است تا با آزمایش قانون برادفورد، مجلات هسته را مشخص و همچنین تعیین کند که کدام یک از انواع منابع اطلاعاتی، در چه محدوده زمانی و به چه زبانی بیش از سایر موارد، در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز بین سال‌های ۱۳۷۲ - ۱۳۷۶ مورد استفاده قرار نگرفته‌اند، تا بدین وسیله بتوان مبنای درستی برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها، در این زمینه موضوعی ایجاد کرد.

پرسش‌های اساسی پژوهش

پژوهش حاضر بر آن است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. آیا قانون برادفورد در منابع پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز در سال‌های ۱۳۷۲ - ۱۳۷۶ تأیید می‌شود؟
۲. مجلات هسته در منابع پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته روانشناسی دانشگاه شیراز کدامند؟
۳. بیشترین استنادها در زمینه روانشناسی تربیتی در پایان‌نامه‌های مورد بررسی به کدام نوع از مواد است (کتاب، مجله، پایان‌نامه...)? و توزیع نوع مواد پر استفاده چگونه است؟
۴. در این پایان‌نامه‌ها مواد مورد استناد اکثراً به چه زبان‌هایی است؟ و به‌طور کلی زبان منابع مورد استفاده در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه کدام است؟
۵. کهنگی مواد در این پایان‌نامه‌ها چگونه است و استنادها نسبت به متن خود چند سال کهنه‌ترند؟

اهداف پژوهش

هدف از این پژوهش، پی‌بردن به نیازهای اطلاعاتی نویسندگان پایان‌نامه‌ها، با استفاده از روش تحلیل استنادی است. در این راستا موارد زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

۱. آزمایش قانون برادفورد به منظور تعیین مجلات هسته؛

۲. مشخص کردن پراستنادترین نوع مواد؛

۳. شناسایی پراستنادترین زبان منابع؛

۴. و تعیین کهنگی مواد.

جامعه و روش پژوهش

جامعه مورد مطالعه این پژوهش، ۲,۴۴۷ استناد از ۳۵ عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز بین سال‌های ۱۳۷۲ الی ۱۳۷۶ است. روش انجام کار، با ثبت جزئیات کتابشناختی استنادهای موجود بر روی کارت‌های ۷/۵ - ۱۲/۵ سانتیمتری انجام گرفت. اطلاعات مربوط به هر استناد با توجه به اینکه مربوط به چه نوع از مواد (کتاب، مجله، پایان‌نامه و...) است در برگه‌های جداگانه نوشته شد و در جعبه‌های مربوطه به صورت الفبایی قرار گرفت. ضمناً منابع از نظر اینکه به چه زبان (فارسی یا لاتین) است به تفکیک درون جعبه‌ها قرار گرفته، تا بازیابی و شمارش آنها به آسانی انجام گیرد. اطلاعات مورد نظر برای هر منبع به جز مجله، شامل نام نویسنده، عنوان، نام مترجم، محل نشر، ناشر و تاریخ نشر بوده، و برای مجله نیز این اطلاعات شامل نام مجله، تاریخ انتشار، دوره، شماره، و شماره صفحه مربوطه بوده است.

برای رسیدن به اهداف تحقیق تک‌تک برگه‌ها شمارش و دسته‌بندی گردید و در نهایت داده‌های حاصل از شمارش به صورت جداول و نمودارها تهیه و تنظیم گردیده‌اند.

کتابسنجی

کتابسنجی معادل واژه Bibliometrics است. این واژه رانخستین بار پریچارد^۱ به کار برد. به نظر او کتاب‌سنجی عبارت از کاربرد روش‌های ریاضی و آماری در بررسی چگونگی نشر و استفاده از کتاب، مقاله و سایر ابزارهای تبادل افکار انسانی است (پریچارد، ۱۹۶۹، ص ۳۴۸-۳۴۹). عصاره ضمن اشاره به قلمرو بسیار وسیع کتاب‌سنجی، از آن به عنوان روشی که از طریق

شمارش انتشارات و اسنادهای متعلق به آنها، و با به کارگیری روش‌های آماری پیشرفته به تجزیه و تحلیل متون، نویسندگان و مفاهیم ارتباطات می‌پردازد، یاد کرده است (عصاره، ۱۳۷۶، ص ۶۳-۷۴).

کتاب‌سنجی اگر چه واژه نسبتاً جدیدی است، لیکن برخاسته از کتابشناسی آماری است و کاربرد آن به سال‌های ۱۸۹۰ بر می‌گردد. شاید بتوان اثر کمپل^۱ (۱۸۹۶) را که با استفاده از روش‌های آماری به مطالعه موضوعی انتشارات می‌پرداخت، به‌عنوان اولین تلاش در مطالعات کتاب‌سنجی به حساب آورد (عصاره، ۱۳۷۶، ص ۶۳-۷۴).

روش تحلیل استنادی که یکی از شیوه‌های کتاب‌سنجی است، به ارزیابی متون علمی براساس شمارش اسنادهای تعلق گرفته به آن متون می‌پردازد (عصاره، ۱۳۷۷، ص ۳۴-۴۸). فرضی که بنیان روش‌های مختلف تحلیل استنادی قرار گرفته و احکام متعدد و متنوعی را سبب شده، این است که میان "سند" و "متن" نوعی رابطه محتوایی وجود دارد، و متن کم و بیش به همان موضوعی می‌پردازد که سند به آن پرداخته است (حری، ۱۳۶۲، ص ۱۱-۱۷).

پیشینه موضوعی در خارج از ایران

اش^۲، ۴۴ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکتری رشته بهداشت ۵ دانشگاه مختلف بهداشت در امریکا را مورد مطالعه قرار داد. هدف او از این تحقیق، ارائه فهرستی از مجلات هسته رشته بهداشت با استفاده از روش تحلیل استنادی بود. برای این کار او ۳,۴۵۶ استناد به کار رفته در این پایان‌نامه‌ها را مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که از نظر اهمیت، مجلات با ۵۲ درصد و کتاب‌ها با ۲۸ درصد در رتبه‌های اول و دوم قرار دارند، و ۲۰ درصد بقیه را دیگر مواد تشکیل می‌دهند. وی همچنین مشخص کرد که قاعده پراکندگی برادفورد در این مطالعه صادق بوده است. وی ۱۳ نشریه را به‌عنوان نشریات هسته رشته بهداشت معرفی کرد، و در پایان عناوین ۶۰ مجله را که در رشته بهداشت کارآمدترین نشریات بودند به ترتیب ارائه داد (اش، ۱۹۷۴، ص ۹۵-۱۰۳).

در ایالات متحده، تحقیقی با انتخاب ۸۳۶ عنوان پایان‌نامه دکتری زمین‌شناسی انجام گرفت. این بررسی نشان داد که ۸۰ درصد منابع مورد استفاده این پایان‌نامه‌ها مربوط به نشریات ادواری است. در ضمن، ۹۷ درصد اسنادها به منابع انگلیسی زبان بوده که از این بین ۶۴ درصد اسنادها به کشور امریکا تعلق دارد (والکات^۳، ۱۹۹۱، ص ۵-۱۶).

زینب و گوئی^۱ در مالزی تحقیقی را با روش تحلیل استنادی بر روی ۵,۶۱۰ استناد از ۱۰۴ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکتری ارائه شده به دانشگاه مالایا میان سال‌های ۱۹۸۴ تا ۱۹۹۴ در علوم انسانی (دین، فلسفه، تاریخ، زبان و ادبیات) انجام دادند. هدف آنها از این تحقیق، تعیین میزان استفاده از انواع منابع اطلاعاتی توسط دانشجویان تحصیلات تکمیلی در نوشتن پایان‌نامه بوده است. متوسط استناد برای هر پایان‌نامه ۵۴ مورد بوده است. در این تحقیق همچنین مسائلی مانند نوع مواد، نویسندگان هسته و شناسایی الگوی نویسندگی مورد مطالعه قرار گرفته است (زینب و گوئی، ۱۹۹۷، ص ۱۹-۳۶).

پیشینه پژوهش در ایران

در ایران اولین مطالعه در زمینه کتابسنجی در سال ۱۳۶۱ با عنوان "کتابسنجی" توسط دیانی به رشته تحریر در آمد. نویسنده در این مقاله پس از ارائه تعریفی از کتابسنجی به مقولاتی مانند قواعد حاکم بر بهره‌مندی اطلاعات علمی و بهره‌دهی به آنها، تأثیر زمان در بهره‌وری از اطلاعات علمی و بهره‌دهی به آنها و ارتباط متقابل علوم و تأثیر آن بر بهره‌وری از اطلاعات علمی و بهره‌دهی به آنها می‌پردازد (دیانی، ۱۳۶۱، ۴۰-۴۷). اولین مقاله منتشر شده که به تحلیل استنادی اشاره می‌کند، "تحلیل استنادی و شباهت‌های آن با علم الحدیث" نوشته حری است. در این مقاله پس از ذکر مختصری از کتابسنجی و تحلیل استنادی، وجوه تشابه تحلیل استنادی با علم الحدیث بیان شده و تحلیل استنادی از جنبه نظری مورد توجه قرار گرفته است (حری، ۱۳۶۲، ص ۱۱-۱۷). پس از انتشار این مقالات بود که کاربرد روش تحلیل استنادی در پایان‌نامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد توجه قرار گرفت.

عصاره در سال ۱۳۶۵ استنادهای مقالات پزشکی فارسی منتشر شده در دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و مشهد را در فاصله سال‌های ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۶ مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که ۷۶/۳ درصد استنادها به مجلات و ۲۳/۷ درصد به کتاب‌ها و دیگر منابع بوده است. وی ضمناً مشخص کرد که ۸۰/۹۶ درصد استنادها به منابع انگلیسی زبان بوده و منابع به زبان‌های فرانسه، آلمانی و فارسی در رتبه‌های دوم تا چهارم اهمیت قرار دارند (عصاره، ۱۳۶۵).

در پژوهش دیگری با استفاده از روش تحلیل استنادی، مآخذ ۲۰۳ پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ارائه شده در فاصله سال‌های ۱۳۵۴ تا ۱۳۷۱ بررسی و مشخص گردید، که از میان ۲۴۴۶ استناد، بیشترین میزان استناد یعنی ۲۸/۷۴ درصد به کتاب‌های لاتین و

کمترین میزان، ۳۷/۰ درصد به گزارش‌ها و مصاحبه‌ها اختصاص یافته است. همچنین در مجموع، ۵۷۵ استناد به نشریات لاتین و ۷۰۳ استناد به کتاب‌های لاتین تعلق گرفته است (ریاحی‌نیا، ۱۳۷۲).

نتایج پژوهش دیگر، مآخذ ۱۹۸ پایان‌نامه از هفت رشته مختلف گروه علوم پایه را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که، میزان استناد به نشریات با ۵۹ درصد، بیش از منابع دیگر بوده و میزان استناد به کتاب با ۲۲/۶۶ درصد در درجه دوم اهمیت قرار گرفته است. همچنین بیشترین استنادها به زبان انگلیسی با ۹۰/۹۸ درصد است (پورشعرباف، ۱۳۷۵).

کریمیان مزیدی در تحقیقی تعداد ۲۱۱ پایان‌نامه کارشناسی ارشد آبیاری دانشگاه‌های شهید چمران اهواز، تهران، شیراز و فردوسی مشهد را در بین سال‌های ۱۳۶۷ - ۱۳۷۷ مورد بررسی قرار داد. نتایج تحقیق وی نشان داد که از ۸۷۲۷ استناد جمع‌آوری شده، در مجموع در چهار دانشگاه مجلات با ۴۳/۷ درصد عمده‌ترین منبع مورد استناد بوده، کتاب‌ها با ۲۹/۸ درصد در رتبه دوم قرار داشته و استناد به سایر منابع ۲۶/۵ درصد را شامل شده‌اند (کریمیان مزیدی، ۱۳۷۸).

آزمایش قانون برادفورد به منظور تعیین مجلات هسته

در اینجا از الگوی معروف برادفورد که به انتخاب عناوین مجلات از طریق شمارش تعداد مراجعه به مجلات می‌پردازد، استفاده گردیده است. براساس این الگو، اعتبار یک مجله به تعداد مراجعه به آن و تعداد مقالاتی که در آن چاپ شده بستگی دارد و توجه به این دو متغیر می‌تواند در انتخاب بهینه مجلات به کتابداران کمک کند. بدین معنی که انتخاب عناوین مجلات براساس تعداد مقالات مختلف در آن و با توجه به تعداد مراجعه به آن صورت می‌پذیرد.

به ۳۵ عنوان پایان‌نامه مورد بررسی دانشگاه شیراز در سال‌های مذکور، در مجموع ۱،۹۱۹ استناد تعلق گرفته است که از این تعداد، ۱،۳۶۶ استناد به ۲۸۹ عنوان مجله خارجی بوده است. برای مشخص کردن قانون برادفورد بر روی این مجلات و مشخص کردن مجلات هسته، ابتدا مجلات به ترتیب میزان استنادها از زیاد به کم مرتب شده و تعداد کل استنادها مشخص، و سپس گروه‌بندی انجام گردید. داده‌های گردآوری شده در جدول ۱ تنظیم گردیده‌اند.

در این بررسی گروه‌بندی مجلات براساس قانون برادفورد، که تعداد مجلات در هر گروه باید از نصف مجلاتی که هر کدام یک بار مورد استناد واقع شده‌اند، بیشتر باشد (یعنی $\frac{Z}{2} = \frac{171}{2}$) انجام شد. این تقسیم بندی داده‌ها را به ۷ گروه تقسیم نمود، و ضریب برادفورد برابر با $\frac{1}{86}$ محاسبه گردید. داده‌های گردآوری شده در جدول ۲ تنظیم گردیده‌اند.

جدول ۱. نحوه محاسبه ضریب برادفورد بر روی استنادهای مقالات خارجی در پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز

تعداد مجله J	تعداد استناد A	کل استنادها J.A	فراوانی تجمعی مجلات	فراوانی تجمعی استنادها	تعداد دستجات K	محاسبات تعداد استنادها	ضریب برادفورد bk
۱	۹۶	۹۶	۱	۹۶	$J_1=2$	$1 \times 96 = 96$	—
۱	۸۹	۸۹	۲	۱۸۵		$1 \times 89 = 89$	
۱	۸۶	۸۶	۳	۲۷۱		$1 \times 86 = 86$	
۱	۷۵	۷۵	۴	۳۴۶	$J_4=3$	$1 \times 75 = 75$	۱/۵
۱	۶۰	۶۰	۵	۴۰۶		$1 \times 60 = 60$	
۱	۴۹	۴۹	۶	۴۵۵		$1 \times 49 = 49$	
۳	۴۰	۱۲۰	۹	۵۷۵	$J_9=5$	$3 \times 40 = 120$	۱/۷
۳	۲۵	۷۵	۱۲	۶۵۰		$1 \times 25 = 25$	
۴	۱۹	۷۶	۱۶	۷۲۶	$J_{16}=11$	$2 \times 25 = 50$	
						$4 \times 19 = 76$	
۵	۱۳	۶۵	۲۱	۷۹۱		$5 \times 13 = 65$	۲/۲
۸	۱۰	۸۰	۲۹	۸۷۱		$8 \times 10 = 80$	
۱۲	۷	۸۴	۴۱	۹۵۵	$J_{41}=24$	$12 \times 7 = 84$	۲/۱۸
۱۱	۶	۶۶	۵۲	۱۰۲۱		$4 \times 6 = 24$	
۱۶	۴	۶۴	۶۸	۱۰۸۵		$7 \times 6 = 42$	
۱۷	۳	۵۱	۸۵	۱۱۳۶	$J_{85}=59$	$16 \times 4 = 64$	۲/۴۶
						$17 \times 3 = 51$	
۳۶	۲	۷۲	۱۲۱	۱۲۰۸		$19 \times 2 = 38$	
۱۵۸	۱	۱۵۸	۲۷۹	۱۳۶۶	$J_{279}=175$	$17 \times 2 = 34$	۲/۹۷
						$158 \times 1 = 158$	
$\Sigma J = 279$	—	$\Sigma J.A = 1366$	—	—	$\Sigma J = 279$		$\Sigma bk = 13/0.1$

جدول ۲. گروه بندی استنادها به مقالات خارجی در پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز به منظور تعیین ضریب (عدد ثابت) برادفورد

ردیف	استناد	مجله	ضریب برادفورد
۱	۱۸۵	۲	—
۲	۲۲۱	۳	۱/۵
۳	۱۹۴	۵	۱/۷
۴	۱۹۱	۱۱	۲/۲
۵	۱۸۸	۲۴	۲/۱۸
۶	۱۹۵	۵۹	۲/۴۶
۷	۱۹۲	۱۷۵	۲/۹۷
—	$\Sigma A.J = 1366$	$\Sigma J = 279$	$\Sigma bk = 13/0.1$

$$b_k = \frac{\Sigma bk}{k} = \frac{13/0.1}{7} = 1/86$$

با کاربرد ضریب برادفورد در فرمول $R(n)=a.n$ تعداد مجلات هسته مشخص شد. در این فرمول $R(n)$ تعداد کل استنادها، a بیشترین استنادهای متعلق به پراستنادترین مجله (مجلات)، n تعداد مجلات هسته و b ضریب برادفورد است. براساس:

$$1366 = (96) (n^{1/86})$$

$$n^{1/86} = \frac{1366}{96}$$

$$n = \sqrt[1/86]{1366 \times 96} = 4/17 \approx 4$$

و در نتیجه $n=4$

همان‌طور که مشخص گردید مجلات هسته خارجی دانشگاه شیراز در مآخذ پایان‌نامه‌های مورد بررسی ۴ عنوان مجله بوده‌اند که عبارتند از:

عنوان مجله	تعداد استناد
1. Psychological Report	۹۶
2. Journal of Personality & Social Psychology	۸۹
3. Journal of Applied Psychology	۸۶
4. Dissertational Abstract International	۷۵

نتایج حاصل از جدول ۲ در جدول ۳ جمع‌بندی و به نمایش گذاشته شد.

جدول ۳. پراکندگی مقالات هم موضوع خارجی در پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز

گروه	تعداد استناد		تعداد مجلات	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	۳۴۶	۲۵/۳۳ درصد	۴	۱/۴۳ درصد
۲	۳۴۲	۲۵/۰۴ درصد	۱۰	۳/۵۸ درصد
۳	۳۳۳	۲۴/۳۸ درصد	۳۸	۱۳/۶۲ درصد
۴	۳۴۵	۲۵/۲۵ درصد	۲۲۷	۸۱/۳۶ درصد
جمع کل	۱۳۶۶	۱۰۰ درصد	۲۷۹	۱۰۰ درصد

براساس جدول ۳ نتایج زیر به دست می‌آید:

۱. تعداد استنادها در هر گروه از مجلات تقریباً برابر است با تعداد استنادها در هر یک از گروه‌های دیگر، یا به عبارت دیگر تقریباً یک چهارم از تعداد کل استنادها در هر گروه قرار دارد.
۲. گروه "۱" (مجلات هسته اصلی) شامل تعداد کمی مجله است که n بار مورد استناد واقع شده‌اند.

گروه‌های "۲"، "۳" و "۴" به ترتیب شامل تعداد نسبتاً زیاد، زیادتر و بسیار زیاد مجله هستند

که به هر کدام n بار استناد شده است.

به طوری که در جدول ۳ مشاهده می‌شود مجلات هسته تنها ۴ (۱/۴۳ درصد) عنوان از عناوین مجلات را، و ۳۴۶ (۲۵/۳۳ درصد) استناد از استنادها را به خود اختصاص داده‌اند. در حالی که در گروه چهارم، ۲۲۷ (۸۱/۳۶ درصد) مجله از مجلات تنها، ۳۴۵ (۲۵/۲۵ درصد) استناد از استنادها را داشته‌اند. براساس نتایج به دست آمده قاعده برادفورد در مجلات خارجی مورد استناد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز صادق است.

پراستنادترین نوع مواد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی

از نظر استفاده از ابزارهای متفاوت کسب و اشاعه اطلاعات علمی، همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود بیشترین استنادها به مجلات اختصاص یافته است. به طوری که در کل، ۶۱/۹۵ درصد استنادها به مجلات بوده است و پس از آن کتاب‌ها با ۳۱/۵۹ درصد در رتبه دوم قرار گرفته‌اند و استناد به سایر مواد ۶/۴۶ درصد بوده است.

اما این بررسی در منابع فارسی و خارجی نتایج کاملاً متفاوتی را نشان داده است. به طوری که در جدول ۴ ملاحظه خواهد شد، در منابع مورد استناد فارسی، بیشتر کتاب‌ها مورد استناد واقع شده، و استناد به مجلات در رتبه دوم است، در حالی که در منابع خارجی بیشترین استنادها به مجلات اختصاص یافته و کتاب‌ها در رتبه دوم قرار گرفته‌اند.

به منظور مقایسه پراکندگی نوع مواد در مآخذ پایان‌نامه‌های روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز در سال‌های ۱۳۷۲ - ۱۳۷۶ به جدول ۴ توجه نمایید.

جدول ۴. توزیع فراوانی استنادها از نظر ابزارهای متفاوت اشاعه و کسب اطلاعات علمی در منابع فارسی و خارجی پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز

نوع مواد	زبان	فارسی	درصد	خارجی	درصد	جمع (فارسی و خارجی)	درصد (فارسی و خارجی)
کتاب	۲۶۹	۵۰/۹۵ درصد	۵۰۴	۲۶/۲۶ درصد	۷۷۳	۳۱/۵۹ درصد	
مجله	۱۵۰	۲۸/۴۱ درصد	۱۳۶۶	۷۱/۱۸ درصد	۱۵۱۶	۶۱/۹۵ درصد	
پایان‌نامه‌ها	۷۷	۱۴/۵۸ درصد	۱۴	۰/۷۳ درصد	۹۱	۳/۷۲ درصد	
متفرقه‌ها ^۱	۳۲	۶/۰۶ درصد	۳۵	۱/۸۳ درصد	۶۷	۲/۷۴ درصد	
جمع	۵۲۸	۱۰۰ درصد	۱۹۱۹	۱۰۰ درصد	۲۴۴۷	۱۰۰ درصد	

۱. به علت کمی تعداد استناد به منابعی مانند سمینارها، سالنامه‌ها، جزوه‌ها و مواد مشابه، از این مواد به صورت یکجا تحت عنوان "متفرقه‌ها" نام برده شده است.

با توجه به جدول ۴ مشخص می‌شود که در منابع فارسی، کتاب‌ها با ۵۰/۹۵ درصد بیشترین اسنادها را به خود اختصاص داده‌اند، و مجلات با ۲۸/۴۱ درصد در رتبه دوم قرار دارند. در صورتی که در منابع خارجی مورد اسناد، مجلات با ۷۱/۱۸ درصد بالاترین میزان اسناد را داشته‌اند، و کتاب‌ها با ۲۶/۲۶ درصد در رتبه دوم قرار دارند. یافته‌های فوق بیانگر این واقعیت است که در گزینش مواد و منابع فارسی باید به کتاب‌ها بیشتر توجه شود در حالی که در گزینش متون خارجی، مجلات بیشتر باید مدنظر باشند.

پراستنادترین زبان منابع

از نظر زبان مواد مورد اسناد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی، بیشتر به منابع خارجی اسناد شده است تا منابع فارسی، نتیجه مطالعات انجام شده روی پایان‌نامه‌های دانشگاه شیراز نشان می‌دهد که از ۲,۴۴۷ منبع مورد اسناد، ۱,۹۱۹ (۷۸/۴۲ درصد) اسناد به منابع خارجی و ۵۲۸ (۲۱/۵۸ درصد) اسناد به منابع فارسی زبان بوده است. جدول ۵ ملاحظه گردد.

جدول ۵. توزیع فراوانی اسناد به زبان منابع در انواع متفاوت مواد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز

نوع مواد	زبان	فارسی	خارجی	جمع
کتاب		۲۶۹	۵۰۴	۷۷۳
مجله		۱۵۰	۱۳۶۶	۱۵۱۶
پایان‌نامه		۷۷	۱۴	۹۱
مواد متفرقه		۳۲	۳۵	۶۷
جمع		۵۲۸	۱۹۱۹	۲۴۴۷
درصد		۲۱/۵۸ درصد	۷۸/۴۲ درصد	۱۰۰ درصد

بررسی کهنگی اسنادها

در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز تاریخ اسناد به منابع فارسی، بین سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۷۶ شمسی است، و در منابع خارجی سال‌های ۱۸۵۰ تا ۱۹۹۷ میلادی (برابر با ۱۳۲۹ - ۱۳۷۶ شمسی) مورد استفاده واقع شده‌اند. جداول ۶ و ۷ نتایج حاصله را بهتر می‌نمایاند.

جدول ۶. توزیع فراوانی تاریخی اسناد براساس نوع مواد فارسی در منابع پایان‌نامه‌ای سفارشی مورد بررسی دانشگاه شیراز

سال انتشار	تعداد				جمع	درصد			درصد جمع
	کتاب	مجله	پایان‌نامه	متفرقه		کتاب	مجله	پایان‌نامه	
۳۵۱--	۳	۳	—	—	۶	۱/۱۱	۱/۹۵	—	۱/۱۴
۱۳۵۲-۵۶	۶	۸	۱	—	۱۵	۲/۲۲	۵/۱۹	۱/۳۹	۲/۸۴
۱۳۵۷-۶۱	۴	۴	—	—	۸	۱/۴۸	۲/۶	—	۱/۵۱
۱۳۶۲-۶۶	۲۰	۵	۵	۲	۳۲	۷/۴۲	۳/۲۵	۶/۹۴	۶/۰۶
۱۳۶۷-۷۱	۱۴۴	۵۸	۱۷	۱۰	۲۲۹	۵۳/۳۳	۳۷/۶۶	۲۳/۶۱	۳۱/۲۵
۱۳۷۲-۷۶	۸۶	۷۶	۴۹	۱۵	۲۲۶	۳۱/۸۵	۴۹/۳۵	۶۸/۰۶	۴۶/۸۸
بی‌تاریخ	۷	—	—	۵	۱۲	۲/۵۹	—	—	۱۵/۶۳
جمع	۲۷۰	۱۵۴	۷۲	۳۲	۵۲۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

از نتایج جدول فوق مشخص می‌گردد که بیشترین اسنادها در منابع فارسی به سال‌های ۱۳۶۷ به بعد تعلق گرفته است که ۵ سال کهنه‌تر از تاریخ پایان‌نامه‌های مورد بررسی است. به عبارت دیگر کهنگی متون در این مطالعه ۵ سال است زیرا ۸۶/۱۸ درصد از اسنادها به سال‌های ۱۳۶۷ به بعد اختصاص یافته است. نتایج حاصله برای تاریخ اسنادهای منابع خارجی نیز در جدول ۷ ارائه گردیده است.

جدول ۷. توزیع فراوانی تاریخی اسناد براساس نوع مواد خارجی در منابع پایان‌نامه‌های مورد بررسی دانشگاه شیراز

سال انتشار	تعداد				جمع	درصد			درصد جمع
	کتاب	مجله	پایان‌نامه	متفرقه		کتاب	مجله	پایان‌نامه	
۱۹۵۲--	۲۹	۲۵	—	—	۵۴	۵/۷۵	۱/۸۳	—	۲/۸۱
۱۹۵۳-۱۹۵۷	۲۱	۵	—	—	۲۶	۴/۱۷	۰/۳۷	—	۱/۳۵
۱۹۵۸-۱۹۶۲	۲۱	۱۷	۱	—	۳۹	۴/۱۷	۱/۲۴	۷/۱۴	۲/۰۳
۱۹۶۳-۱۹۶۷	۳۸	۵۰	—	۱	۸۹	۷/۵۴	۳/۶۶	—	۴/۶۴
۱۹۶۸-۱۹۷۲	۴۷	۱۱۷	۴	۶	۱۷۴	۹/۳۲	۸/۵۷	۲۸/۵۸	۹/۰۷
۱۹۷۳-۱۹۷۷	۷۵	۲۱۲	—	۲	۲۸۹	۱۴/۸۸	۱۵/۵۲	—	۱۵/۰۶
۱۹۷۸-۱۹۸۲	۷۲	۲۴۱	۳	۲	۳۱۸	۱۴/۲۹	۱۷/۶۴	۲۱/۳۳	۱۶/۵۷
۱۹۸۳-۱۹۸۷	۱۰۱	۲۴۴	۱	۱۱	۳۵۷	۲۰/۰۴	۱۷/۸۶	۷/۱۴	۱۸/۶
۱۹۸۸-۱۹۹۲	۷۶	۳۱۹	۱	۱۰	۴۰۶	۱۵/۰۸	۲۳/۳۵	۷/۱۴	۲۸/۵۷
۱۹۹۳-۱۹۹۷	۲۴	۱۳۴	۳	۲	۱۶۳	۴/۷۶	۹/۸۱	۲۱/۴۳	۸/۴۹
بی‌تاریخ	—	۲	۱	۱	۴	—	۰/۱۵	۷/۱۴	۰/۲۲
جمع	۵۰۴	۱۳۶۶	۱۴	۳۵	۱۹۱۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

از بررسی نتایج جدول فوق مشخص می‌گردد که بیشترین استنادها در منابع خارجی با ۴۰۶ (۲۱/۱۶ درصد) استناد به سال‌های ۱۹۸۸ - ۱۹۹۲ است، که ۵ سال کهنه‌تر از تاریخ پایان‌نامه‌های مورد بررسی است. حدود نیمی از استنادها در منابع خارجی به سال ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۷ تعلق گرفته است. منابع خارجی در مقایسه با منابع فارسی از کهنگی بیشتری برخوردار است.

نتیجه‌گیری و بحث

بررسی حاضر نشان داده است که نشریات ادواری خارجی مورد استفاده این دانشجویان از الگوی قانون برادفورد پیروی می‌کند، و با استفاده از این الگو می‌توان مجلات هسته مورد استفاده را تعیین و شناسایی کرد.

مجلات هسته در منابع پایان‌نامه‌های مورد بررسی ۴ عنوان بوده، که نسبت به سایر مجلات استفاده شده در این پایان‌نامه‌ها، بیشتر مورد استناد واقع شده‌اند، به طوری که یافته‌های تحقیق نشان داده است ۴ عنوان مجله هسته، $\frac{1}{4}$ استنادها را به خود اختصاص داده‌اند.

بررسی یافته‌ها نشان داده است که از نظر نوع مواد مورد استناد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی در منابع فارسی بیشترین استنادها به کتاب‌ها با ۵۰/۹۵ درصد است، و مجلات در رتبه دوم قرار گرفته‌اند. در حالی که در منابع مورد استناد خارجی بیشترین استنادها به مجلات با ۷۱/۱۸ درصد است، و کتاب‌ها در رتبه دوم قرار گرفته‌اند.

همچنین یافته‌های حاصل از تحقیق نشان داده است که حدود $\frac{3}{4}$ منابع مورد استناد به زبان خارجی بوده است و تنها $\frac{1}{4}$ منابع مورد استناد را منابع فارسی تشکیل داده است. یافته‌های عصاره (۱۳۶۵)، ریاحی‌نیا (۱۳۷۲)، پورشعرباف (۱۳۷۵)، نیز استناد بیشتر به منابع خارجی را مورد تأکید قرار داده‌اند.

در ارتباط با کهنگی مواد در پایان‌نامه‌ها، یافته‌ها نشان داده است که در منابع فارسی ۵ سال کهنگی مشاهده شده است ولی در منابع خارجی کهنگی بیشتر است. در ارتباط با منابع خارجی چنانچه مدت زمانی را در نظر بگیریم که مجلات و منابع خارجی به ایران می‌رسند، این مسئله تا حدود زیادی توجیه می‌گردد.

مآخذ

۱. پورشعرباف، الهه (۱۳۷۵)، تحلیل استنادی مآخذ پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم پایه دانشگاه تربیت مدرس در سال‌های ۱۳۷۴ - ۱۳۶۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
۲. حرّی، عباس (۱۳۶۲). تحلیل استنادی و شباهت‌های آن با علوم الحدیث. نشر دانش. سال چهارم، شماره دوم.

۳. ——— (۱۳۷۲). *اهمیت اطلاعاتی پایان‌نامه‌ها: مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی*. تهران: نشر کتابخانه، دبیرخانه هیئت امناء کتابخانه‌های عمومی کشور.
۴. دبانی، محمدحسین (۱۳۶۱). کتابسنجی. *نشر دانش*. سال سوم، شماره دوم.
۵. ریاحی‌نیا، نصرت (۱۳۷۲). بررسی میزان کاربرد نشریات لاتین در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
۶. عصاره، فریده (۱۳۶۵). بررسی وضع اسناد در مجلات پزشکی فارسی.... *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
۷. ——— (۱۳۷۶). بررسی مختصر کتابسنجی. *فصلنامه کتاب*. سال هشتم، شماره چهارم.
۸. ——— (۱۳۷۶). کتابسنجی، *مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*. دوره سوم، سال چهارم، شماره سوم و چهارم.
۹. .... (۱۳۷۷). تحلیل استنادی، *فصلنامه کتاب*، سال نهم، شماره سوم و چهارم.
۱۰. کریمیان مزیدی، محمدعلی (۱۳۷۸). تحلیل استنادی مآخذ پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد آبیاری دانشگاه‌های شهید چمران اهواز، تهران، شیراز و فردوسی مشهد (۱۳۶۷- ۱۳۷۷)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دانشگاه شیراز، دانشکده علوم انسانی.
۱۱. هویدا، علیرضا (۱۳۷۸). *آمار و روش‌های کمی در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: سمت.
12. Ash, John (1974). Library Use of the Public Health Materials: Description and Analysis. *Bulletin of Medical Library Association*. vol. 621, no.2
13. Campbell, F(1986). *Theory of the National and International Bibliography*. London.
14. Prichard, A (1969). Statistical Bibliography, or Bibliometrics. *Journal of Documentation*. vol.25, no. 4.
15. Walcott, R. 1991. Characteristics of Citation in Geoscience Doctoral Dissertation Accepted at United States Academic Institutions 1981-1985. *Science & Technology Libraries*. vol. 12, no.2.
16. Zainab, A.N. & S.S Goi (1997). Characteristics of Citation Used by Humanities Researchers. *Malaysian Journal of Library & Information Science*. Vol.2, no.2.